

Problema prescripției acțiunii în restituirea prestațiilor efectuate în temeiul unor clauze ineficace din contractele de credit încheiate cu consumatorii

Asist. univ. dr. Cristian Paziuc
Facultatea de Drept
Universitatea din București

- Liberarea părților de obligațiile asumate și – în cazul în care acestea s-au executat în tot sau în parte – restituirea prestațiilor efectuate, constituie efectele practice fundamentale ale ineficacității unui contract de credit ca urmare a aplicării nulității relative sau absolute a contractului sau a clauzelor acestuia, celei din urmă fiindu-i asimilată și constatarea caracterului abuziv al unei clauze, potrivit unei jurisprudențe naționale bine conturate:

*„Deși este adevărat că Legea nr. 193/2000 nu prevede, ca sancțiune, anularea clauzelor cu caracter abuziv, ci inopozabilitatea (sau ineficacitatea) acestora în raport cu consumatorul, (...) **regimul juridic a acestei sancțiuni este practic identic cu [cel] al nulității absolute**, acest lucru decurgând din practica Curții de Justiție a Uniunii Europene” (ÎCCJ, s. II civ., dec. nr. 686/21.02.2013)*

- Importanța practică a stabilirii regimului prescripției dreptului material la acțiunea în restituire se manifestă, în special, în materia cererilor prin care consumatorii solicită restituirea sumelor achitate în temeiul unor clauze socotite abuzive.

- Prin decizia nr. 41/2017, publicat în M. Of. nr. 560/14.07.2017, Înalta Curte de Casație și Justiție („ÎCCJ”) a respins ca inadmisibilă cererea Tribunalului Botoșani, secția a II-a civilă, având ca obiect pronunțarea unei hotărâri prealabile destinate să tranșeze **(i)** prescriptibilitatea dreptului la acțiunea în restituirea prestațiilor efectuate în baza unor clauze nule absolut, prin raportare la dispozițiile Decretului nr. 167/1958; **(ii)** momentul de început al cursului prescripției, în cazul în care se consideră că acțiunea este prescriptibilă.
- Opinia specialiștilor din cadrul Facultății de Drept a Universității din București: conf. univ. dr. Cristina Zamșa, conf. univ. dr. George-Alexandru Ilie, conf. univ. dr. Radu Rizoiu și asist. univ. dr. Bogdan Vișinoiu.
- Motivele respingerii sesizării: **(i)** neregularitatea încheierii de sesizare a ÎCCJ; **(ii)** lipsa caracterului de noutate al problemelor ridicate, care ar putea face, eventual, obiectul recursului în interesul legii; **(iii)** pretinsa nesatisfacere a unui prag minim de dificultate a întrebărilor adresate, instanța supremă considerând că este suficient cristalizată opinia că acțiunea în restituirea sumelor de bani plătite este prescriptibilă, iar prescripția începe să curgă de la data la care hotărârea de „statuare” a nulității absolute devine executorie.

- Însăși ÎCCJ a reținut, însă, în decizii de speță, pretinsa imprescriptibilitate a acțiunii în restituirea sumelor plătite în temeiul unor clauze abuzive:

*„Referitor la motivul de recurs privind prescripția dreptului de a solicita restituirea sumelor achitate cu titlu de comision de risc în perioada 22 februarie 2007-22 decembrie 2007, Înalta Curte reține că **finalitatea constatării caracterului abuziv al unor clauze este echivalentă cu constatarea nulității absolute a acestora**, astfel încât, în mod corect, instanța de fond a dat eficiență principiului potrivit căror *quod nullum est, nullum producit effectum*, dispunând just restituirea prestațiilor/sumelor încasate cu titlu de comision de risc, **dreptul de a solicita restituirea sumelor achitate cu titlu de comision de risc fiind imprescriptibil.**” (ÎCCJ, s. II civ., dec. nr. 992/13.03.2014)*

- Interpretările divergente au continuat după decizia nr. 41/2017, iar Tribunalul specializat Mureș a sesizat recent CJUE în temeiul art. 276 TFUE.

I. Premise privind aplicarea legii în timp

- Art. 201 din Legea nr. 71/2011:

„Prescripțiile începute și neîmplinite la data intrării în vigoare a Codului civil sunt și rămân supuse dispozițiilor legale care le-au instituit.”

- Art. 102 din Legea nr. 71/2011:

„Contractul este supus dispozițiilor legii în vigoare la data când a fost încheiat în tot ceea ce privește încheierea, interpretarea, executarea și încetarea sa”

- Legea aplicabilă prescripției extinctive este cea în vigoare la data la care începe să curgă prescripția, **însă identificarea regulii, specială sau generală, aplicabilă în privința momentului de început al prescripției, depinde de regimul juridic al nulității contractului**, supus legii în vigoare la data încheierii acestuia.

- Dacă în discuție este un contract de credit încheiat **înainte de intrarea în vigoare a noului Cod civil**, atunci regimul nulității este supus vechiului cod, temeiul obligației de restituire fiind faptul juridic al plății nedatorate sau, în subsidiar, îmbogățirea fără justă cauză. În consecință, regulile privind începutul cursului prescripției extinctive sunt cele privitoare la **dreptul material la acțiunea în restituirea plății nedatorate / îmbogățire fără justă cauză**:
 - fie art. 8 alin. (2) din Decretul nr. 167/1958, dacă cel îndreptățit la restituirea sumelor a cunoscut sau trebuia să cunoască nașterea dreptului la restituire înainte de 1 octombrie 2011;
 - fie art. 2528 alin. (2) C. civ., dacă nașterea dreptului la restituire a fost cunoscută sau ar fi trebuit să fie cunoscută în data de 1 octombrie 2011 sau ulterior.

- Dacă contractul s-a încheiat **după intrarea în vigoare a noului Cod**, atunci regimul nulității este supus noului cod, obligația de restituire fiind un efect direct al nulității [art. 1254 alin. (3) C. civ.], autonom în raport de plata nedatorată/îmbogățirea fără justă cauză, astfel încât prescripția începe să curgă:
 - fie potrivit regulii speciale privind începutul prescripției **acțiunii în restituirea prestațiilor efectuate în baza unui act juridic desființat** (judiciar) cu efect retroactiv (art. 2525 C. civ.);
 - fie potrivit **regulii generale** privind începutul cursului prescripției extinctive (art. 2523 C. civ.).

II. Regimul prescripției – prescriptibilitatea

- În cazul **nulității relative**: acord general asupra prescriptibilității, în termenul general de 3 ani, a dreptului material la acțiunea în restituirea prestației;
- În cazul **nulității absolute, inclusiv al constatării caracterului abuziv al unei clauze**:
 - Unele instanțe, urmând raționamentul ÎCCJ din decizia nr. 992/2014, au considerat că acțiunea în restituirea sumelor plătite este imprescriptibilă ca urmare a unui pretins caracter accesoriu față de acțiunea în constatarea nulității:

*„Cu privire la excepția prescripției extinctive, instanța arată că obiectul principal al acțiunii este declararea [sic!] nulității absolute a unor clauze contractuale considerată de reclamantă a fi abuzive. Așadar, fiind vorba de cauza juridică invocată, respectiv nulitatea absolută, instanța arată că aceasta este caracterizată de imprescriptibilitate, putând fi invocată oricând. **În acest sens, instanța precizează că pretențiile vizând restituirea prestațiilor derivă din constatarea nulității absolute a clauzelor indicate de reclamantă, astfel că aceste capete de cerere nu au caracter autonom, ci accesoriu, supunându-se regimului juridic al imprescriptibilității.**” (JS1, sent. nr. 5696/1.04.2016)*

*În acest sens, și decizia [nr.] 922/13.03.2014 a ÎCCJ (...) a reținut că (...) finalitatea constatării caracterului abuziv al unor clauze este echivalentă cu constatarea nulității absolute a acestora (...), **dreptul de a solicita restituirea sumelor achitate cu titlu de comision de risc fiind imprescriptibil.**” (T. Alba, s. II civ., dec. nr. 222/16.02.2017)*

- Alte instanțe au considerat, chiar anterior deciziei nr. 41/2017, că acțiunea în restituirea sumelor plătite în baza unor clauze abuzive este prescriptibilă în termenul general de prescripție de 3 ani, chiar dacă restituirea se dispune ca o consecință a constatării nulității absolute.

*„Solicitarea de restituire a sumelor încasate de bancă a fost formulată de reclamant ca o acțiune în restituirea prestațiilor executate în baza unui act juridic lovit de nulitate absolută. **Această acțiune, întrucât are un obiect patrimonial, este prescriptibilă (...) [în] termenul general de 3 ani, prevăzut de art. 3 din Decretul nr. 167/1958, aplicabil acțiunilor personale prin care se valorifică un drept de creanță.** Momentul de la care începe să curgă termenul de prescripție este subliniat prin dispozițiile art. 8 al. 1 din Decretul nr. 167/1958 care prevede că prescripția dreptului la acțiune în repararea pagubei pricinuită prin fapta ilicită începe să curgă de la data când păgubitul a cunoscut sau trebuia să cunoască atât paguba, cât și pe cel care răspunde de ea, [normă] care se aplică în mod corespunzător și acțiunii în restituirea prestațiilor efectuate în baza unui act juridic care a fost ulterior declarat nul. Or, momentul la care cel păgubit (în cauză consumatorul) a putut sau ar fi trebuit să cunoască atât paguba, cât și pe cel care răspunde de ea este cel corespunzător constatării nulității absolute a clauzei în baza căreia a fost perceput comisionul de risc (...)”* (T. București, s. VI civ., dec. nr. 1458/2017).

- Dată fiind respingerea ca inadmisibilă, de către ICCJ, a cererii de pronunțare a unei hotărâri prealabile, deci în absența unei dezlegări obligatorii, **unele instanțe continuă să rețină imprescriptibilitatea acțiunii în restituirea sumelor plătite în baza clauzelor considerate abuzive:**

„În condițiile în care clauzele abuzive se sancționează cu nulitatea absolută, iar clauzele contractuale în litigiu sunt clauze abuzive, acțiunea în nulitatea lor este imprescriptibilă. În mod corelativ, finalitatea constatării caracterului abuziv al unor clauze este de a da eficiență principiului potrivit căruia quod nullum est, nullum producit effectum (...), dreptul de a solicita restituirea sumelor achitate cu acest titlu fiind imprescriptibil.” (T. Iași, s. II civ., dec. nr. 86/28.03.2018; în mod identic, T. Iași, s. II civ., dec. nr. 231/18.12.2018)

„Constatarea caracterului abuziv al unor clauze contractuale este imprescriptibilă, conform art. 2 din Decretul nr. 167/1958 (în vigoare la data încheierii convenției de credit). Cât privește petitele având ca obiect restituirea sumelor încasate de pârâtă în temeiul unor clauze abuzive, instanța supremă a reținut, într-o jurisprudență constantă [sic!], că consecința constatării caracterului abuziv al unor clauze este echivalentă cu constatarea nulității absolute a acestora, astfel încât, dându-se eficiență principiilor quod nullum est, nullum producit effectum și restitutio in integrum, consumatorul este îndreptățit la restituirea prestațiilor/sumelor încasate în temeiul clauzelor abuzive, indiferent de momentul formulării cererii.” (T. Com. Cluj, dec. nr. 739/A/2.04.2018)

„Sanctiunea aplicabilă stipulării de către profesioniști de clauze abuzive în contractele încheiate cu consumatorii este nulitatea absolută (...), iar în aceste condiții pretențiile reprezentând restituirea sumelor achitate de consumatori în executarea obligațiilor contractuale derivate din clauzele abuzive sunt imprescriptibile (...).” (C.A. Timișoara, s. II civ., dec. nr. 218/R/29.03.2019)

- Dreptul material la acțiunea în restituirea prestației, fie și ca urmare a declarării sau a constatării nulității contractului, are **caracter autonom față de acțiunea în nulitate însăși**, fiind dreptul secundar (de constrângere) asociat unui drept de creanță izvorât fie din plata nedatorată / îmbogățirea fără justă cauză (în vechiul Cod civil), fie din simplul fapt juridic al aplicării sancțiunii nulității (în noul Cod civil).
- În consecință, **dreptul material la acțiunea în restituire intră în domeniul prescripției extinctive conform art. 1 alin. (1) din Decretul nr. 167/1958 și art. 2501 alin. (1) C. civ. și este supus prescripției extinctive (în termenul general de 3 ani) chiar dacă este consecința constatării nulității absolute a contractului, inclusiv a eventualului caracterului abuziv al unei clauze.**

- Impune dreptul unional un regim juridic derogatoriu, de imprescriptibilitate a dreptului, în materia clauzelor abuzive?
- Cererile Tribunalului specializat Mureș pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare (cauzele C-698/18 și C-699/18):
 - 1) *Se opun dispozițiile Directive nr. 93/13/CEE a Consiliului (...) unui ansamblu de mijloace judiciare, în aplicare principiului autonomiei procedurale conjugat cu cele ale echivalenței și efectivității, alcătuit din o acțiune judiciară de drept comun, imprescriptibilă, prin care se urmărește constatarea caracterului abuziv al unor clauze în contracte încheiate cu consumatorii, și o acțiune judiciară de drept comun personală, patrimonială și prescriptibilă, prin care se urmărește dezideratul directivei de înlăturare a efectelor oricăror obligații născute și executate în virtutea unei clauze constatate ca având caracter abuziv pe seama consumatorului?*
 - 2) *În caz afirmativ la prima întrebare, se opun aceleași prevederi unei interpretări decurgând din aplicarea principiului securității raporturilor juridice civile potrivit căreia momentul obiectiv de la care consumatorul (...) ar fi trebuit să cunoască existența unei clauze abuzive ar fi momentul încetării contractului de credit în cadrul căruia a avut calitatea de consumator?*

- **Stabilirea unor termene rezonabile de decădere și, a fortiori, de prescripție, aplicabile remediilor accesibile consumatorului, în vederea ocrotirii securității juridice, este o măsură principial compatibilă cu dreptul unional.**

„(...) potrivit unei jurisprudențe constante, stabilirea unor termene rezonabile de introducere a acțiunilor sub sancțiunea decăderii în vederea asigurării securității juridice este compatibilă cu dreptul comunitar (...). Într-adevăr, astfel de termene nu sunt de natură să facă practic imposibilă sau excesiv de dificilă exercitarea drepturilor conferite de ordinea juridică comunitară (...)” (hotărârea Curții în cauza C-40/08 Asturcom Telecomunicaciones SL . Nogueira).

- **Compatibilitatea cu dreptul unional (Directiva 93/13/CEE) a prescriptibilității acțiunii în restituire rezultă, incidental, din jurisprudența Curții:**

„(...) obligația instanței naționale de a înlătura o clauză contractuală abuzivă care impune plata unor sume care se dovedesc a fi nedatorate determină, în principiu, un efect restitutoriu corespunzător în privința aceluiași sume.

(...) Curtea a hotărât deja că stabilirea unor termene rezonabile de introducere a acțiunilor sub sancțiunea decăderii în vederea asigurării securității juridice este compatibilă cu dreptul Uniunii (...).

***Cu toate acestea, trebuie să se facă distincția între aplicarea unei modalități procedurale, precum un termen de prescripție rezonabil, și o limitare în timp a efectelor unei interpretări a unei norme de drept al Uniunii.”** (hotărârea Curții în cauzele conexe C-154/15, C-307/15 și C-308/15, Naranjo ș.a. c. Cajasur Banco ș.a.).*

III. Regimul prescripției – începutul

- Pentru **contractele încheiate înainte de intrarea în vigoare a noului Cod civil:**
 - Începutul prescripției este guvernat de regulile aplicabile acțiunii în plată nedatorată/îmbogățire fără justă cauză – art. 8 din Decretul nr. 167/1958 sau art. 2528 C. civ.;
 - Întrucât, în regimul vechiului Cod civil, nulitatea, indiferent de natura sa, trebuia pronunțată de către instanță, dreptul la acțiunea în restituire se putea naște abia la rămânerea definitivă/irevocabilă a hotărârii de pronunțare a nulității. Ca atare, partea îndreptățită trebuie considerată a fi cunoscut sau a fi trebuit să cunoască, la acest moment, caracterul nedatorat al plății.

- Pentru **contractele încheiate sub imperiul noului Cid civil:**

- Începutul prescripției este guvernat de regula specială aplicabilă acțiunii în restituirea prestației ca urmare a desființării actului juridic (pe cale judiciară) – art. 2525 C. civ. **sau** de regula generală (art. 2523 C. civ.);
- Opțiunea între cele două temeuri, cu posibile consecințe practice diferite, depinde de concepția privind modul în care operează nulitatea absolută;
- Codul civil cuprinde argumente determinante în sensul că nulitatea absolută, spre deosebire de nulitatea relativă, este o formă de ineficacitate radicală, operantă de drept, pe care instanța doar o constată.
- Ca urmare a acestei concepții, situația acțiunii în restituirea prestațiilor efectuate în baza actului nul absolut pare a fi fost omisă intenționat de legiuitor din ipoteza art. 2525 C. civ., deci **începutul prescripției nu este necesarmente legat de hotărârea definitivă/irevocabilă de constatare a caracterului abuziv/nulității absolute.**

- Cel mai târziu, cel îndreptățit cunoaște sau trebuie să cunoască nașterea dreptului la acțiunea în restituire de la data rămânerii definitive/irevocabile a hotărârii de constatare a caracterului abuziv/nulității absolute.
- Poate prescripția să curgă mai devreme, conform art. 2523 C. civ.?
 - Momentul introducerii formulării acțiunii în constatarea caracterului abuziv/nulității absolute
 - Momentul încetării contractului de credit prin executarea integrală – incompatibilitate probabilă cu dreptul unional